

**การจัดการลุ่มน้ำสะแกกรังในบริบทของการบริหารจัดการ
บ้านเรือนแพ จังหวัดอุทัยธานี***
**Management of Sakae Krang River in the Context of
Management of Barn Ruan Phae, Uthai Thani Province**

ปริญญานิกรกุล

Parinya Nikornkul

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครสวรรค์

หน่วยวิทยบริการ วัดหนองขุนชาติ จังหวัดอุทัยธานี

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Nakhonsawan Campus

Educational Unit of Watnongkhunchat Uthaitхани, Thailand

E-mail: parinya555@msn.com

บทคัดย่อ

งานวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาสภาพความเป็นอยู่ของชุมชนบ้านเรือนแพสะแกกรัง ศึกษาโครงการจัดการลุ่มน้ำและวิธีแก้ปัญหาในเขตชุมชน 7 และเสนอแนวทางการจัดการลุ่มน้ำสะแกกรัง บริบทบ้านเรือนแพ จังหวัดอุทัยธานี เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ รวบรวมข้อมูลโดยการวิจัยเอกสาร การวิจัยภาคสนาม กลุ่มเป้าหมายที่ใช้ในการศึกษาใช้วิธีการเลือกแบบเจาะจง การสัมภาษณ์เชิงลึก จำนวน 17 คน การจัดเวทีสาธารณะ จำนวน 85 รูป/คน รวมทั้งสิ้น 102 รูป/คน ตรวจสอบข้อมูลด้วยวิธีการตรวจสอบแบบสามเส้า การวิเคราะห์ข้อมูลจะใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา และอธิบายข้อมูลด้วยวิธีการพรรณนา

ผลการวิจัยพบว่า ชุมชนบ้านเรือนแพสะแกกรัง มีความเป็นมาที่ยาวนาน ก่อนรัชสมัยของรัชกาลที่ 5 เป็นภูมิปัญญาที่อยู่ร่วมกันระหว่างคนกับน้ำ เช่น การเก็บรักษาการถนอมอาหารแบบดั้งเดิม บ้านเรือนแพมีบ้านเลขที่รับรองตามกฎหมาย มีการจดทะเบียน 300 หลังคาเรือน ปัจจุบันอาศัยอยู่จริง 105 หลังคาเรือน เทศบาลเมืองอุทัยธานีไม่อนุญาตให้ขยายเพิ่มโดยใช้พระราชบัญญัติควบคุมอาคาร พ.ศ. 2522 และประกอบการซื้อเลี้ยงปลาในกระชัง เช่น ปลาแรด ปลาเทโพ ปลาสวาย

โครงการจัดการลุ่มน้ำและวิธีแก้ปัญหา จังหวัดอุทัยธานีมีโครงการคืนคลองให้น้ำไหลคืนความใสให้ลำน้ำสะแกกรัง ยุทธการทวงคืนผืนน้ำกำจัดผักตบชวา ขุดลอกคูคลองลุ่มแม่น้ำสะแกกรัง เทศบาลเมือง

*ได้รับบทความ: 16 ตุลาคม 2560; ตอรับตีพิมพ์: 25 ธันวาคม 2561

Received: October 16, 2017; Accepted: December 25, 2018

อุทัยธานีมีการเก็บขยะฟรี การอบรมการแปรรูปอาหารจากปลา กรมประมงมีโครงการส่งเสริมการเลี้ยงปลาแรด แจกพันธุ์ปลา และส่งเสริมการแปรรูปสัตว์น้ำ

แนวทางการจัดการลุ่มน้ำสะแกกรังบริบทบ้านเรือนแพ การปลูกฝังความคิดความรักต่อบ้านเรือนแพให้กับคนรุ่นหลังสู่วิถีชาวพุทธวิถีธรรมชาติ การทำโฮมสเตย์ท่องเที่ยว ตั้งกองทุนส่งเสริมสนับสนุนชาวแพเรื่องไม้ไผ่ หน่วยงานทั้งของรัฐและเอกชนก่อนการดำเนินนโยบาย กิจกรรม โครงการที่เกี่ยวกับบ้านเรือนแพต้องให้ชาวแพมากำหนดทิศทางที่จะอนุรักษ์หรือเปลี่ยนแปลงหรือก่อนการดำเนินการใดๆ

คำสำคัญ: ลุ่มน้ำสะแกกรัง; การบริหารจัดการ; บ้านเรือนแพ; จังหวัดอุทัยธานี

Abstract

This qualitative research aimed to study the living condition of Barn Ruan Phae Sakae Krang Community, study the river management project and solution to the problems in the Community Zone 7, and propose the guidelines on management of Sakae Krang River in the context of Barn Ruan Phae, Uthai Thani Province. Data were collected by the documentary research and the field research. The research target groups were determined by the purposive sampling. The researcher conducted the in-depth interview with 17 people. The public forum was organized with 85 pictures/person. There were totally 102 pictures/person. Data were examined by triangulation method. Data were analyzed by content analysis and explained by the descriptive method.

The research results show the followings: Barn Ruan Phae Sakae Krang Community established before the reign of King Rama V is a wisdom of coexistence between humans and water. For examples, there is original food preservation. Barn Ruan Phae is legally certified with house numbers. 300 houses are registered. At present, people really live in 105 houses. Muang Uthai Thani Municipality does not allow any extension under the Building Control Act B.E. 2522 (1979). People in Barn Ruan Phae breed Giant gourami, Black ear catfish, and Striped catfish in the creels.

As for the river management project and solution to the problems, Uthai Thani Province eliminated water hyacinth and dredged canals. Muang Uthai Thani Municipality collected rubbish free and organized the training in fish processing. Department of Fisheries promoted Giant gourami breeding, gave out fish species, and promoted aquatic animals processing.

As for the guidelines on management of Sakae Krang River in the context of Barn Ruan Phae, related agencies should instill love of Barn Ruan Phae in Buddhist way of life - natural way into the future generations. Homestay tourism should be organized. Bamboo Promotion Fund should be established for people in Barn Ruan Phae. Before implementing any policy, activities, and projects on Barn Ruan Phae, state and private agencies should allow people in Barn Ruan Phae to determine direction of conservation or change.

Keywords: Sakae Krang River; Management; Barn Ruan Phae; Uthai Thani Province

1. บทนำ

ต้นกำเนิดของลำน้ำสะแกกรังคือ เทือกเขาโมโกจู ซึ่งเป็นเส้นแบ่งเขตระหว่างจังหวัดตากและจังหวัดนครสวรรค์ ทางด้านต้นน้ำของลำน้ำสาขาทั้ง 3 สายนี้ จะมีความลาดชันค่อนข้างมากและค่อยลาดเทลงจนไหลออกสู่ทุ่งราบของแม่น้ำเจ้าพระยาทางด้านตะวันออกของกลุ่มน้ำ ลำน้ำสาขาซึ่งเป็นต้นกำเนิดของลำน้ำสะแกกรัง คือ ห้วยแม่วงก์ ไหลผ่านอำเภอม่วงกุ่ม และอำเภอลาดยาว จังหวัดนครสวรรค์ มาบรรจบกับห้วยคลองโพธิ์ ซึ่งไหลมาจากเทือกเขาแนวแบ่งเขตระหว่างจังหวัดนครสวรรค์และจังหวัดอุทัยธานี ที่อำเภอสว่างอารมณ์ จังหวัดอุทัยธานี เป็นน้ำตกแดด แล้วไหลลงมาบรรจบกับห้วยทับเสลา ในเขตอำเภอกั๊กพัน จังหวัดอุทัยธานี เข้าเขตอำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์ เลียบผ่านภูเขาสะแกกรัง จึงได้ชื่อว่าแม่น้ำสะแกกรัง ก่อนจะลงสู่แม่น้ำเจ้าพระยาทางตอนเหนือของเขื่อนเจ้าพระยา ลำน้ำสาขาของห้วยแม่วงก์ ได้แก่ คลองตลิ่งสูง คลองห้วยทราย คลองตะกวด ส่วนลำน้ำสาขาของห้วยคลองโพธิ์ ได้แก่ ห้วยน้ำดัง ห้วยตะกอน ห้วยโง้ง ห้วยผาลาด ในรายงาน “มาตรฐานกลุ่มน้ำและกลุ่มน้ำสาขา” ได้แบ่งพื้นที่กลุ่มน้ำสะแก

กรังเป็น 4 กลุ่มน้ำย่อย แม่น้ำวังค์ คลองโพธิ์ ห้วยทับเสลาแม่น้ำสะแกกรังตอนล่าง พื้นที่รับน้ำ 5,192 (ตร.กม) (Royal Irrigation Department, Ministry of Agriculture and Cooperatives, 2013)

กลุ่มน้ำสะแกกรังกับวิถีเรือนแพอันเป็นเอกลักษณ์ คนไทยเรานั้นมีถิ่นอาศัยวิถีความเป็นอยู่ที่แตกต่างและหลากหลาย ปรับเปลี่ยนไปตามสภาพภูมิประเทศ อย่างเช่นชาวเขา ชาวดอย ที่ต้องใช้ชีวิตอยู่บนที่สูง ต้องปรับเปลี่ยนวิถีให้เข้ากับธรรมชาติแวดล้อมหรือชาวที่ราบลุ่มเช่นในภาคกลางจะสร้างบ้านสองชั้นใต้ถุนสูง เพื่อป้องกันน้ำในฤดูน้ำหลาก สำหรับชาวอุทัยธานีแม่น้ำสะแกกรังเป็นกลุ่มคนมีวิถีชีวิตที่แตกต่างจากคนพื้นราบทั่วไป เนื่องจากพวกเขาใช้ชีวิตอยู่ในเรือนแพในลำน้ำสะแกกรัง ที่เป็นทั้งบ้านอันอบอุ่น และที่ทำมาหากินเลี้ยงชีวิต “วิถีเรือนแพ” เรือพาหนะสำคัญของชาวแพ วิถีความเป็นอยู่ของชุมชนเรือนแพ ก็เหมือนกับชุมชนทั่วไป มีผู้นำชุมชนก็คือแพผู้ใหญ่ ซึ่งองค์ประกอบก็คล้ายคลึงกับชุมชนบนบก แต่ที่ปัจจุบันมีจำนวนเรือนแพลดน้อยลงไปเรื่อยๆ มาจากปัญหาหลายๆ อย่าง เริ่มจากปัญหา

น้ำท่วม ที่สร้างความเสียหายให้กับเรือนแพ ประกอบกับที่ตัวเรือนแพเองก็ทรุดโทรมลงไปตามกาลเวลา ทำให้ชาวเรือนแพต้องเสียค่าใช้จ่ายไปกับการซื้ออุปกรณ์มาซ่อมแซมให้ยังคงสภาพอยู่ได้ ในส่วนของวัสดุที่เป็นไม้ ที่นำมาสร้างและซ่อมแซมเรือนแพก็มีมูลค่าสูงขึ้นเรื่อยๆ จนเรียกได้ว่าค่าใช้จ่ายในการใช้ชีวิตอยู่บนเรือนแพนั้นแพงกว่าที่จะขึ้นไปใช้ชีวิตอยู่บนบก นั่นก็เป็นส่วนที่ทำให้ชาวเรือนแพย้ายขึ้นไปอยู่บนบกกันมากขึ้นและประกอบกับการคุมกำเนิดเรือนแพ ไม่ให้มีการสร้างเพิ่มเติม ปัญหาทั้งหมดนี้จึงเป็นจุดเริ่มต้นของการลดขนาดลงของชุมชนเรือนแพที่ถือว่าใหญ่ที่สุดในประเทศไทย ซึ่งในอนาคตอาจจะไม่มีเหลือให้คนรุ่นหลังสัมผัสอีกแล้วก็เป็นได้ และเมื่อถึงวันนั้นบรรยากาศอดีตแห่งลุ่มน้ำสะแกกรังแบบเรือนแพ สุขจริงอิงกระแสาอาจจะกลายเป็นตำนาน (Manager Online, 2011)

การสร้างเขื่อนป้องกันน้ำท่วม ริมแม่น้ำสะแกกรัง จังหวัดอุทัยธานีนั้น ส่งผลกระทบต่อชุมชนเรือนแพ เพราะหากสร้างเขื่อนสูงเกินไปแพจะผูกยึดกับตลิ่งไม่ได้ และแม้จะมีการร้องขอให้ชะลอโครงการ และเปิดให้มีการทำประชาพิจารณ์เสียก่อน แต่ไม่ได้รับความใส่ใจจากเจ้าหน้าที่รัฐ นอกจากข้ออ้างว่า ต้องเร่งใช้จ่ายงบประมาณให้หมดทำให้ขณะนี้แพเกยตื้นตติงติดดินทำให้ตู้ สิ่งของล้มเสียหายพร้อมกับไม่เชื่อว่าเมื่อย้ายแพไปตั้งอีกฝั่งตรงข้ามเวลา 2 ปี แล้วจะได้กลับมาที่เดิม ส.ศิวรักษ์ กล่าวถึงสาเหตุที่ชาวบ้านไม่กล้าลุกขึ้นมาปกป้องเอกลักษณ์ของท้องถิ่นว่า เพราะจังหวัดอุทัยธานี มีนักการเมืองระดับท้องถิ่นและระดับ

ชาติที่มีอิทธิพลเกี่ยวดองกัน ไม่สนใจผลประโยชน์ชาวบ้าน ทำให้หลายคนเกิดความรู้สึกทอนได้ก็ทอน ทั้งนี้มองว่าสังคมไทยสอนคนให้หัวทวด ซึ่งเมื่อไรที่เลิกหัวทวดก็จะสามารถยืนหยัดอยู่ได้ แต่กว่านั้นจะสนุก กากี้ไหม้หมดแล้ว “การสร้างเขื่อนยังกระทบวิถีชีวิตชุมชนชาวแพหลายครัวเรือนต้องเคลื่อนย้ายจากบริเวณเดิมไปตั้งหลักใหม่อีกฟากหนึ่งของแม่น้ำที่มีจำนวนเรือนแพเยอะอยู่แล้ว สร้างความแออัดมากยิ่งขึ้น” สาเหตุสำคัญที่ชาวแพยินยอมเคลื่อนย้าย เพราะได้รับค่าช่วยเหลือเป็นเงิน 8,000 บาท ซึ่งสูงมากสำหรับชาวบ้านนั่นเอง นอกจากนี้ด้านการท่องเที่ยวที่ถือเป็นหัวใจสำคัญของชุมชนก็ได้รับผลกระทบ เพราะการสร้างเขื่อนจะทำให้ระบบนิเวศดั้งเดิมของแม่น้ำสะแกกรังค่อยๆ หายไป จนนักท่องเที่ยวที่มุ่งหวังมาชื่นชมความดั้งเดิมวิถีชีวิตชุมชนชาวแพ จังหวัดอุทัยธานี ต้องผิดหวัง (Sivarak, 2013)

ดังนั้นการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยทำการศึกษาองค์กรจัดการลุ่มน้ำสะแกกรังในบริบทของการบริหารจัดการบ้านเรือนแพ จังหวัดอุทัยธานี ลุ่มน้ำสะแกกรังมีความสำคัญทางด้านประวัติศาสตร์ การคมนาคม และวิถีชีวิต มีหลักฐานทางด้านประวัติศาสตร์บ่งชี้ว่ามีชุมชนอยู่อาศัยอยู่ในแม่น้ำสะแกกรัง เพราะเป็นจุดจำหน่ายสินค้า เป็นตลาดข้าวที่สำคัญของหัวเมืองฝ่ายเหนือ มีการตั้งถิ่นฐานในแบบเฉพาะของคนอุทัยธานี มีบ้านลอยน้ำหรือเรียกอีกอย่างว่าเรือนแพ มีลวดลายแบบเฉพาะเป็นงานช่างฝีมือ ภูมิปัญญา มีการเลี้ยงปลาในกระชังใต้ถุนบ้าน การปลูกพืชน้ำ สิ่งเหล่านี้เป็นอัตลักษณ์คู่แม่น้ำ ในอดีตมีเรือนแพกว่า 300 ลำ

ปัจจุบันเรือนแพได้มีการลดลงจากอดีตเป็นเพราะการเปลี่ยนแปลงสังคมคนริมน้ำ ค่าใช้จ่ายในการบำรุงรักษา ทางราชการไม่อนุญาตในสร้างเพิ่มเติม ปัญหาทางธรรมชาติ เช่น น้ำท่วม และนโยบายของรัฐในการอนุรักษ์และส่งเสริม สภาพเศรษฐกิจ การคมนาคมที่เปลี่ยนจากการสัญจรทางน้ำมาเป็นทางบก ดังนั้นการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ผู้วิจัยทำการศึกษาการจัดการลุ่มน้ำสะแกกรังในบริบทการจัดการบ้านเรือนแพ เพื่อศึกษาสภาพความเป็นอยู่ของชุมชนบ้านเรือนแพ เพื่อศึกษาโครงการจัดการลุ่มน้ำและวิธีแก้ปัญหาในเขตชุมชน 7 ลุ่มแม่น้ำสะแกกรัง เพื่อเสนอแนวทางการจัดการลุ่มน้ำสะแกกรัง บริบทบ้านเรือนแพ จังหวัดอุทัยธานี เพื่อให้คนในชุมชนเกิดจิตสำนึกและตระหนักถึงความสำคัญของบ้านเรือนแพ เพื่อการอนุรักษ์และพัฒนาให้ยั่งยืนสืบต่อไป

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาสภาพความเป็นอยู่ของชุมชนบ้านเรือนแพสะแกกรังจังหวัดอุทัยธานี
2. เพื่อศึกษาโครงการจัดการลุ่มน้ำและวิธีแก้ปัญหาในเขตชุมชน 7 ลุ่มแม่น้ำ สะแกกรัง จังหวัดอุทัยธานี
3. เพื่อเสนอแนวทางการจัดการลุ่มน้ำสะแกกรัง บริบทบ้านเรือนแพ จังหวัดอุทัยธานี

3. วิธีดำเนินการวิจัย

รูปแบบการวิจัยเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ประชากรและเป้าหมายประกอบด้วย ผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informant) จำนวน 17 คน ได้แก่

- 1) ผู้ว่าราชการจังหวัดอุทัยธานี 2) นายกองค์การบริหารส่วนจังหวัดอุทัยธานี 3) รองปลัดเทศบาลเมืองอุทัยธานี 4) นายกองค์การบริหารส่วนตำบลในลุ่มน้ำสะแกกรัง ประกอบด้วย นายกองค์การบริหารส่วนตำบลท่าซุง นายกองค์การบริหารส่วนตำบลน้ำซึม 5) ผู้อำนวยการสำนักงานการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) อุทัยธานี 6) องค์กรเอกชนและประชาชน ประกอบด้วย องค์กรพัฒนาเอกชน 1 คน ผู้นำชุมชน 2 ชุมชน ตัวแทนผู้ประกอบการเรือนำเที่ยว 1 คน ตัวแทนผู้ประกอบการบ้านพักหรือรีสอร์ท 1 คน ตัวแทนผู้ประกอบการร้านอาหาร 1 คน และประชาชน 5 คน ส่วนผู้เข้าร่วมเวทีสาธารณะ ประกอบด้วย ผู้อำนวยการกองสวัสดิการ เทศบาลเมืองอุทัยธานี ประมงจังหวัดอุทัยธานี อาจารย์ประจำบัณฑิตวิทยาลัย วิทยาลัยนครสวรรค์ ผู้ประกอบการร้านอาหาร องค์กรภาคประชาสังคม ประธานชุมชนที่ 7 ลุ่มแม่น้ำสะแกกรัง จังหวัดอุทัยธานี ผู้ประกอบการโฮมสเตย์ และประชาชนทั่วไป จำนวน 86 รูป/คน รวมทั้งสิ้น 102 รูป/คน ผู้วิจัยเลือกประชากรและเป้าหมายแบบเจาะจง (Purposive) โดยเครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาแบบสัมภาษณ์เชิงลึก แบบสังเกต แบบคำถาม เวทีสาธารณะ

การเก็บรวบรวมข้อมูลประกอบด้วย ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Data) การวิจัยเอกสาร เช่น แนวคิดทฤษฎี วารสาร สิ่งพิมพ์ต่างๆ ผลจากการวิจัยการสัมภาษณ์แบบเชิงลึก (In depth Interview) การสังเกตผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informant) ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Data) การจัดเวทีสาธารณะ ได้แก่ การนำข้อมูลจากการสัมภาษณ์ การสังเกต

แล้วนำมาพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นระดับพื้นที่ก่อนการนำไปใช้จริงทั้งในระดับพื้นที่ระดับจังหวัด และระดับนโยบายต่อไป

การวิจัยภาคสนาม ประกอบด้วยเทคนิค

1) การสัมภาษณ์เชิงลึก (In depth Interview) ได้แก่ ผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informant) จำนวน 17 คน 2) การสังเกต ผู้วิจัยได้ใช้เทคนิค การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (non-participant observation) คือ เป็นการสังเกตที่ผู้วิจัยอยู่ภายนอก กระทำตนเป็นบุคคลภายนอก โดยไม่เข้าไปร่วมกิจกรรมที่ทำอยู่ โดยไม่เข้าไปร่วมในชีวิตหรือกิจกรรมของกลุ่มนั้น แต่ไม่ได้หมายถึง การเข้าไปอยู่ในบริเวณสถานที่ด้วยเพื่อไม่ให้ผู้ถูกสังเกตรู้สึกท้อถอยจากตัวผู้สังเกต เพราะหากผู้ถูกสังเกตรู้สึกตัวว่ามีผู้สังเกต อาจมีผลกระทบต่อการปฏิบัติการณ์ให้ผิดไปจากปกติได้ 3) การจัดเวทีสาธารณะ ได้แก่ การนำประชาชนในพื้นที่ ร่วมกันรับฟังความคิดเห็น พูดคุยแลกเปลี่ยน ประเด็นการบริหารจัดการบ้านเรือนแพ เมื่อผลการวิจัยเสร็จสิ้นได้มอบให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ดูแลบ้านเรือนแพ เพื่อเสนอแนวทางการจัดการลุ่มน้ำสะแกกรัง บริบทการบริหารจัดการบ้านเรือนแพ จังหวัดอุทัยธานี ทั้งในระดับพื้นที่ ระดับจังหวัด และระดับนโยบายต่อไป

การตรวจสอบข้อมูล เนื่องจากการวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ และเพื่อให้ได้ข้อมูลที่ถูกต้อง เที่ยงตรงตามปรากฏการณ์ และข้อเท็จจริงให้มากที่สุด โดยการตรวจสอบข้อมูลด้วยวิธีการตรวจสอบแบบสามเส้า (Methodological Triangulation) คือ การใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลต่างๆ กันเพื่อรวบรวมข้อมูลเรื่องเดียวกัน

เช่น ใช้วิธีการสังเกตควบคู่กับการซักถามพร้อมกัน นั่นก็ศึกษาข้อมูลจากแหล่งเอกสารประกอบด้วย นอกจากนี้ เพื่อการทดสอบให้แน่ใจว่าการวิเคราะห์ และการเก็บรวบรวมข้อมูลนั้นถูกต้องหรือไม่ โดยถกเถียงและซักถามผู้ให้ข้อมูลสำคัญ สิ่งที่ผู้วิจัยสังเกตเห็นและตีความหมาย แล้วนำข้อมูลที่ได้เสนอในการจัดเวทีสาธารณะ ทบทวนว่าข้อมูลและการตีความที่เที่ยงตรงและยึดถือเป็นแบบได้หรือไม่ แล้วจึงแก้ไขเป็นรายงานฉบับสมบูรณ์

การวิเคราะห์ข้อมูล จะใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) การนำข้อมูลเบื้องต้นจากการสำรวจเอกสาร และนำมาประกอบกับข้อมูลจากภาคสนามที่ได้มาจากการสัมภาษณ์ การสังเกตและการจัดเวทีสาธารณะ จากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จากนั้นจึงอธิบายข้อมูลที่รวบรวมได้ด้วยวิธีการพรรณนา โดยอาศัยจากกรอบแนวคิด เกี่ยวกับการจัดการลุ่มน้ำของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับบ้านเรือนแพ ทั้งภาครัฐและเอกชน หลักธรรมทางศาสนา กฎหมายที่เกี่ยวข้อง เข้ามาวิเคราะห์ข้อมูลที่ผู้วิจัยเก็บรวบรวมมาได้ช่วยวิเคราะห์ จากการจับประเด็นสำคัญหรือสาระสำคัญ สาระหลักจากการสัมภาษณ์ และนอกจากนั้นผู้วิจัยยังได้สร้างตารางช่วยในการวิเคราะห์ข้อมูลอีกด้วย

4. สรุปผลการวิจัย

ผลการศึกษาพบว่า สภาพความเป็นอยู่ของชุมชนบ้านเรือนแพสะแกกรัง มีความเป็นมาที่ยาวนาน ก่อนรัชสมัยของรัชกาลที่ 5 เป็นภูมิปัญญาที่จะอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับน้ำ เช่น การเก็บรักษาการถนอมอาหารแบบดั้งเดิม บ้านเรือนแพ

ที่อาศัยอยู่ในแม่น้ำสะแกกรัง มีบ้านเลขที่รับรองตามกฎหมาย โดยความดูแลของเทศบาลเมืองอุทัยธานี มีการจดทะเบียน 300 หลังคาเรือน ปัจจุบันอาศัยอยู่จริง จำนวน 105 หลังคาเรือน เพราะเทศบาลไม่อนุญาตให้ขยายเพิ่มโดยใช้พระราชบัญญัติควบคุมอาคาร พ.ศ. 2522 ผู้คนส่วนมากมีวิถีชีวิตที่พึ่งพาอาศัยสายน้ำในการประกอบอาชีพเลี้ยงปลาในกระชัง เช่น ปลาแรด ปลาเทโพ ปลาสวาย เป็นต้น

โครงการจัดการลุ่มน้ำและวิธีแก้ปัญหาในเขตชุมชน 7 ลุ่มแม่น้ำสะแกกรัง จังหวัดอุทัยธานี โครงการคืนคลองให้น้ำไหล คืนความใสให้ลำน้ำสะแกกรัง ยุทธการทวงคืนผืนน้ำกำจัดผักตบชวา ขุดลอกคูคลองลุ่มแม่น้ำสะแกกรัง เทศบาลเมืองอุทัยธานีมีการวางแผนและมักจะช่วยเหลือเป็นโครงการระยะสั้นๆ เช่น การเก็บขยะฟรี ระบายยาว การส่งเสริมการอบรมการแปรรูปอาหารจากปลา กรมประมง โครงการส่งเสริมการเลี้ยงปลาแรด และอื่นๆ มีการแจกปัจจัยการผลิตแจก พันธุ์ปลา มีการส่งเสริมการแปรรูปสัตว์น้ำ

แนวทางการจัดการลุ่มน้ำสะแกกรัง บริบทบ้านเรือนแพ จากการสัมภาษณ์ และการสังเกตการสร้างเอกลักษณ์และเชื่อมโยงการท่องเที่ยวให้มีลักษณะโดดเด่น โดยการรักษาและอนุรักษ์บ้านเรือนแพที่เหลืออยู่ การนำวิถีชีวิตของเรือนแพให้เชื่อมโยงการท่องเที่ยวและพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวโดยชุมชนชาวแพ การอยู่อาศัยบ้านเรือนแพต้องมีกฎ ระเบียบและมีการจัดการ ด้านการจัดการตัวเองของชุมชนเป็นอันดับแรก สิ่งแวดล้อม ผักตบชวา ค่าใช้จ่ายในการบำรุงรักษา การท่องเที่ยว

สิ่งที่ขวางทางน้ำ จัดระเบียบให้มองเห็นลักษณะทางกายภาพให้สวยงาม เสนอแนะปรับปรุงกฎหมายที่ไม่เอื้อ และเท่าทันต่อปัญหาของบ้านเรือนแพ การประสานความร่วมมือระหว่างหน่วยงานของรัฐและเอกชน เพราะบ้านเรือนแพไม่มีที่ดิน ต้องอาศัยน้ำ และไม่ไผ่ มีความสลับซับซ้อนในการประกอบอาชีพและอยู่อาศัยที่แตกต่างจากชุมชนบนบก จากการจัดเวทีสาธารณะ เมื่อหน่วยงานทั้งของรัฐและเอกชนกำหนดนโยบาย กิจกรรม โครงการที่เกี่ยวกับบ้านเรือนแพต้องให้ชาวแพมากำหนดทิศทางที่จะอนุรักษ์หรือเปลี่ยนแปลงหรือก่อนการดำเนินการใดๆ ที่จะส่งผลกระทบต่อชาวแพทั้งในด้านบวกและด้านลบ

5. อภิปรายผลการวิจัย

จากการศึกษาพบว่า มีความเห็นสอดคล้องกับงานวิจัยของอมร กฤษณพันธุ์ (Kritsanapan, 2012 : 1-13) ที่ศึกษาเรื่อง สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในบริบทพลวัตภูมิทัศน์วัฒนธรรม: กรณีศึกษาชุมชนชาวแพ แม่น้ำสะแกกรัง จังหวัดอุทัยธานีว่า ภูมิทัศน์วัฒนธรรมของพื้นที่ศึกษาเกิดจากการที่ชาวชุมชนได้ปรับเปลี่ยนรูปทรงสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเรือนเพื่อการอยู่อาศัยและสภาพแวดล้อม โดยให้สัมพันธ์กับการจัดวางเนื้อที่ใช้งานทั้งภายในและภายนอกเพื่อตอบสนองกิจกรรมในการดำรงชีวิตได้อย่างเหมาะสม ประสานกลมกลืนกันตลอดจนมีการใช้วัสดุก่อสร้างที่แสดงถึงสัจจะของธรรมชาติของวัสดุในท้องถิ่น

สภาพความเป็นอยู่ (Living Conditions) คือ เป็นวิถีชีวิตดั้งเดิม สมัยโบราณก็จะอาศัยอยู่แพ

เป็นส่วนใหญ่และก็ทำประมงเลี้ยงปลาในกระชัง ในปัจจุบันชาวแพก็ยังคงใช้วิถีชีวิตแบบเก่าเวลากินข้าวนั่งกินบนพื้นของแพ บางคนก็ยังใช้มือกินข้าว แทนช้อนกันอยู่ (เปิบมือ) เป็นวิถีชีวิตเก่าๆ ที่สะดวกและง่ายไม่ต้องไปขึ้นนั่งโต๊ะให้ลำบาก ไม่ต้องใช้ช้อน เป็นวิถีชีวิตที่เรียบง่าย ความปลอดภัยจะสูงกว่าอยู่บนบกเพราะว่าชาวเรือนแพจะไม่มีฝารอบขอบชิด ประตูหน้าต่างไม่ว่าจะกลางวันหรือกลางคืนก็จะเปิดไว้ตลอด เวลากลางคืนก็จะเปิดไว้แบบนี้จะไม่มีมิจฉาชีพเข้าไปขโมยของในบ้าน เป็นวิถีชีวิตที่คอยดูแลกันอยู่ที่คอยช่วยเหลือกันเวลาใครไม่อยู่บ้านจะช่วยดูแลว่ามีใครพายเรือมาในบ้าน โดยใช้เพื่อนบ้านเป็นคนดูแลเหมือนพี่น้องกันก็จะช่วยกันดูแลกันในเรื่องนี้ เวลากลางคืนมีคนอยู่บนแพหรือไม่อยู่ไม่ได้มีการปิดประตูหน้าต่างก็จะปล่อยไว้อย่างนั้น เรื่องการลักขโมยจะยากต่อการขนย้ายจึงมีความปลอดภัยในเรื่องมิจฉาชีพสูง

การประสานงาน (Coordination) เกี่ยวกับโครงการหรือกิจกรรมการช่วยเหลือในเรื่องของภัยแล้งน้ำมาก จะมีเงินช่วยเหลือส่วนหนึ่งมาให้เพื่อซ่อมแซมแพที่ชำรุดเสียหาย เช่น ขาแพหัก ลูกบวบชำรุดหรือแตก จะมีการประสานงานความช่วยเหลือไปทางราชการ ส่วนใหญ่คนในชุมชนแจ้งไปที่สำนักงานป้องกันและบรรเทาสาธารณภัยจังหวัดเรื่องภัยแล้งหรือน้ำท่วม ต้องแจ้งสำนักงานป้องกันและบรรเทาสาธารณภัยจังหวัดก่อน แล้วประสานว่าใครรับผิดชอบเรื่องนี้ และมีเทศบาลเมืองอุทัยธานีมาช่วยเหลือความเสียหายเบื้องต้น เช่น วาตภัยลมตีหลังคาได้รับความเสียหายเทศบาลเมืองอุทัยธานีก็เข้าช่วยเหลือ แต่หน่วยงานหลักๆ

ที่เข้ามาช่วยเหลือมีเทศบาลเมืองอุทัยธานีและสำนักงานป้องกันและบรรเทาสาธารณภัยจังหวัดอุทัยธานี

แนวทางการจัดการ (Management Approach) ลุ่มน้ำสะแกกรังต้องมีการพูดคุยกับหน่วยงานราชการว่า ต้องมีการปลูกจิตสำนึกของคนรุ่นหลังให้มีการรักถิ่นฐานบ้านเกิด ต้องมีการฝึกหัด บ้านเรือนแพก็ต้องถอยแพ เป็นต้องรู้น้ำเรียนรู้อีกวิถีชีวิตทุกอย่าง ระดับน้ำมีการขึ้นลงเร็ว เพราะมีประตูน้ำที่เขื่อนเจ้าพระยา ถ้าเขื่อนเจ้าพระยาเปิดน้ำก็จะส่งผลกระทบกับชาวบ้านเรือนแพเป็นอย่างมาก เพราะน้ำจะลงเร็ว (ข้อเสียของจังหวัดอุทัยธานีเพราะมีประตูน้ำหลายที่ เช่น เขื่อนเจ้าพระยา เขื่อนเนินไผ่ ประตูน้ำท่าแหหรือประตูน้ำพรหมเทพ ประตูน้ำพระบรมธาตุ) ประตูน้ำเหล่านี้จะทางน้ำให้ไหลเข้า จังหวัดสุพรรณบุรี สิงห์บุรี เพื่อไปหล่อเลี้ยงนาข้าว จึงส่งผลกระทบกับวิถีชีวิตชาวบ้านเรือนแพ ถ้ามีการเปิดประตูน้ำน้ำจะแห้งเร็วชาวบ้านเรือนแพก็ต้องคอยเฝ้าระวังแพของตัวเองเพราะบ้านเรือนแพต้องอาศัยน้ำเป็นส่วนใหญ่

อนึ่งผลการวิจัยนี้ไม่มีความสอดคล้องกับงานวิจัยของมนู โอมะคุปต์ และคณะ (Omakup, et al., 2017) ศูนย์วิจัยป่าไม้ คณะวนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ได้ทำการศึกษาเรื่องการจัดทำกรอบแผนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมแบบบูรณาการสรุปผลการศึกษาดังต่อไปนี้ 1) ชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำมีระบบฐานข้อมูลเพื่อสนับสนุนการตัดสินใจในการจัดการทรัพยากรในแต่ละพื้นที่ ได้แก่ ฐานข้อมูล

สารสนเทศภูมิศาสตร์ (GIS) ในรูปแบบแผนที่ได้แก่ ภาพถ่ายทางอากาศของแต่ละหมู่บ้าน แผนที่การใช้ประโยชน์ที่ดิน แผนที่ชั้นคุณภาพลุ่มน้ำ และฐานข้อมูลด้านเศรษฐกิจสังคมของชุมชน เพื่อนำมาบูรณาการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อให้ได้ทั้งรูปแบบการใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติ การใช้ประโยชน์ที่ดิน ทรัพยากรกายภาพ ชีวภาพที่เหมาะสมตามสภาพของภูมิประเทศ นิเวศวิทยา เศรษฐกิจและสังคมของประชาชนในพื้นที่ 2) กรอบแผนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่เกิดจากการจัดทำอย่างเป็นขั้นตอน จากผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในทุกภาคส่วนของพื้นที่ลุ่มน้ำ 3) ฐานข้อมูลนวัตกรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิต และการจัดการทรัพยากรในพื้นที่ลุ่มน้ำทั้ง 4 แห่ง 4) รูปแบบ แนวทาง วิธีการปฏิบัติ โดยมีลำดับขั้นตอน สำหรับกระบวนการมีส่วนร่วมของภาคประชาชน ในการกำหนดรูปแบบการบริหารจัดการทรัพยากรในพื้นที่ลุ่มน้ำ และการอนุรักษ์ฟื้นฟูทรัพยากร ที่สามารถใช้เป็นต้นแบบ (Model) ในการดำเนินการได้อย่างเป็นรูปธรรม 5) ชุมชนมีความพร้อม ความรู้ความเข้าใจในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ลุ่มน้ำอย่างถูกต้องตามหลักวิชาการ และสอดคล้องกับสถานภาพทรัพยากรของพื้นที่ลุ่มน้ำในปัจจุบัน 6) คณะทำงานหรือคณะกรรมการในระดับพื้นที่ลุ่มน้ำ (คณะทำงานวางแผนหลัก คณะผู้แทนภาคประชาชนเดิมที่ได้รับการแต่งตั้งจากนายอำเภอในพื้นที่ลุ่มน้ำ) เพื่อประสานความร่วมมือในการทำงานกับประชาชน การจัดการทรัพยากรในพื้นที่ลุ่มน้ำอย่างเป็นรูปธรรมและต่อเนื่องในอนาคต

6. ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1.1 ดำเนินการเกี่ยวกับการอนุรักษ์และพัฒนาบ้านเรือนแพ ควรดำเนินการในเชิงบูรณาการ ด้านประสานความร่วมมือ ของหน่วยงานในพื้นที่

2. ข้อเสนอแนะในเชิงปฏิบัติ

2.1 ทำการสำรวจบ้านเรือนแพอย่างเป็นระบบ เช่น จำนวน ผู้ที่อยู่อาศัย ระยะเวลาการสร้างบ้านเรือนแพ สภาพการทรุดโทรมของบ้าน จัดระเบียบแพเพื่อความเรียบร้อยและสวยงาม

2.2 จัดตั้งศูนย์ข้อมูลบ้านเรือนแพ ควรเป็นรูปแบบอาคารของบ้านเรือนแพสะแกกรังที่อยู่ในแม่น้ำสะแกกรัง จังหวัดอุทัยธานี

2.3 จัดทำการพูดคุยระหว่างหน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้อง ผู้ที่อยู่อาศัยในบ้านเรือนแพ ผู้ประกอบการเรือท่องเที่ยว ผู้ประกอบการบ้านพัก รีสอร์ท จัดรูปแบบการท่องเที่ยวที่เอื้อต่อกัน เช่น จัดสถานที่ในการท่องเที่ยวว่าจะไปจุดไหนบ้าง แต่ละจุดจะให้ข้อมูลอะไร ให้นักท่องเที่ยวซื้อขายสินค้าอะไร เป็นต้น

2.4 การให้การช่วยเหลือชาวแพ ภาคเอกชนหรือภาคประชาสังคม สามารถช่วยเหลือหรือดำเนินกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับบ้านเรือนแพได้รวดเร็วกว่าภาครัฐ เพราะไม่ติดข้อกฎหมายในการดำเนินการ

2.5 หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการเปิด-ปิด ประตูเขื่อนหรือประตูน้ำที่เกี่ยวข้องกับแม่น้ำสะแกกรัง ก่อนการดำเนินการควรแจ้งประชาชนที่อาศัยเรือนแพทราบ ก่อนการดำเนินการเพราะระดับน้ำ

หรือความเร็วของน้ำสามารถส่งผลกระทบต่อความเสียหายของบ้านเรือนแพได้

3. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

3.1 การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมของการอนุรักษ์บ้านเรือนแพ การรักษาความเป็นชุมชนบ้านลอยน้ำ เพื่อชุมชนเติบโตไปได้ อย่างยั่งยืน

3.2 การแก้ปัญหาผักตบชวาและการขาดแคลนไม้ไฟ ที่ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของคนในชุมชนบ้านเรือนแพ จังหวัดอุทัยธานี

3.3 การสร้างรายได้ หรือเศรษฐกิจจากการท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้องกับบ้านเรือนแพสะแกกรัง ที่เชื่อมโยงต่อแหล่งท่องเที่ยวตรอกโรงยาหรือแหล่งท่องเที่ยวอื่นๆ ในจังหวัดอุทัยธานี

References

- Kritsanapan, A. (2012). Local Architecture in the Context of Dynamic Cultural Landscape: case study of Sakae Krang River Uthai Thani. *Academic Journal Faculty of Architecture KhonKaen University*, 11(1), 1-13.
- Omakup, M., et al. (2017). *Forest Research Center, Faculty of Forestry, Kasetsart University Integrated Management of Natural Resources and Environment for Sustainable Management of Resources in the Chao Phraya River Basin*. <http://www3.rdi.ku.ac.th>. (Accessed 17 March 2017).
- Online Manager. (2011). "Raft House" Sakae Krang River Mystery on the Change. <https://mgronline.com>. (Accessed 17 March 2017).
- Royal Irrigation Department, Ministry of Agriculture and Cooperatives. (2003). *11 Sakae Krang River Basin Study Program for Master plan Development for Water Resources Development and Irrigation Project Improvement*. Uthai Thani : Royal Irrigation Department.
- Savaluk, S. (2013). *Sakae Krang Waterfront Dam The identity of the Chawpae Community*. Community News Center The Israeli News Agency. <https://www.isranews.org>. (Accessed 17 March 2017).